

1 STRATEGICKÉ PRIORITY Národní knihovny ČR

Priorita: Stavba nové budovy NK ČR

Prostorové problémy táhnoucí se už od konce 19. století chceme vyřešit výstavbou nové budovy pro umístění novodobých fondů a služeb (dokumentů publikovaných od roku 1801 kromě fondů Slovanské knihovny a hudebních fondů) s rezervou kapacit min. do roku 2050. Do nové budovy se rovněž přestěhuje hlavní depozitář Parlamentní knihovny ČR.

Dopad na uživatele

Vzhledem ke zvolenému principu „dokumenty a služby na jednom místě“ nabídneme rychlejší a kvalitnější služby v moderním, uživatelsky přívětivém prostředí. Rozšíříme oborové studovny i volné výběry v nich. Uživatelské pohodlí umocní využití nejmodernějších technologií. Nová budova rovněž umožní minimalizovat omezení pro volný pohyb a pohodlnou práci s dokumenty.

Dopad na zaměstnance (partnery)

Poprvé v historii budou zaměstnanci Národní knihovny pracovat v budově účelově projektované, vystavěné a vybavené pro účely knihovního provozu. Projektem pomůžeme vyřešit také letité problémy s umístěním hlavního depozitáře Parlamentní knihovny, který je dnes umístěn v nevyhovujících podzemních prostorách budovy bývalého Federálního shromáždění a dnešního sídla RFE/RL. Spojením obou projektů významně ušetříme prostředky státního rozpočtu.

Nároky na rozpočet

V letech 2006–2010 odhadujeme náklady na 1,87 mld. Kč.

Plánovaný rok dokončení

Kolaudaci nové stavby předpokládáme v roce 2010, stěhování fondů (včetně depozitáře Parlamentní knihovny) a slavnostní otevření nové budovy do konce roku 2011.

Pokrok dosažený do roku 2004

- Našli jsme vhodný pozemek pro výstavbu nové knihovny v Praze na Letné (u stanice metra Hradčanská) a s Radou hl. města Prahy podepsali Memorandum o spolupráci, které je prvním krokem k úplatnému převodu pozemku z majetku Prahy do majetku státu i základem spolupráce při zadání mezinárodní architektonické soutěže a jejím vyhodnocení.
- Zpracovali jsme Investiční záměr (IZ) na stavbu nové budovy a předali ho našemu zřizovateli MK ČR.
- Strategické cíle jsme postupně zveřejňovali a hledali pro ně podporu i mimo NK. Podporu vyslovili např. Obec spisovatelů, PEN klub nebo představitelé různých fakult UK.

Skutečné náklady do roku 2004

- Zpracování IZ: 333,2 tis. Kč
- Příprava a tisk podpůrných materiálů: 30 tis. Kč

Cíle roku 2005

- Prostřednictvím MK ČR předložit Investiční záměr na stavbu nové budovy vládě ČR a dosáhnout jeho schválení.
- Připravit smlouvu o převodu (prodeji) vybraného pozemku z hl. města Prahy na stát.
- Připravit zadání pro mezinárodní architektonickou soutěž a soutěž vyhlásit.

Plánované náklady roku 2005

Náklady na popularizaci investičního záměru: do 50 000 Kč.

Související obchodní (př. jiné) soutěže roku 2005

Na podzim 2005 vyhlásíme mezinárodní architektonickou soutěž, její parametry (mimo jiné) zveřejníme na tiskové konferenci.

Garant priority: ředitel NK (ředitelka NFS)

Máme jen šest let

Řešení prostorových problémů Národní knihovny ČR už příliš nepočká

Vlastimil Ježek, Bohdana Stoklasová

Turecko (1983), Pákistán (1993), Island (1994), Chorvatsko (1995), Velká Británie (1997), Německo (1997), Francie (1998), Bělorusko (2002), Maďarsko (1985), Polsko (1989), Estonsko (1993), Švédsko (1997), Dánsko (1999), Slovinsko (2000), Norsko (2004), Švýcarsko (2001). Ve všech uvedených zemích rozhodly vlády v uplynulých dvaceti letech o výstavbě nových budov nebo zásadních rekonstrukcích (spojených s dostavbou) národních knihoven, téměř vždy za vysokého zájmu veřejnosti a s vysokou státní prioritou. Prioritou snadno pochopitelnou – národní knihovna hraje v té které zemi vždy nezastupitelnou kulturní i vzdělávací úlohu (minimálně v oblastech budování, ochrany a zpřístupňování národního konzervačního fondu a národních metodik a standardů knihovnických činností), aniž by přitom slovo „národní“ v názvu mělo cokoli společného s nacionálně chápaným světem nebo sebeurčujícími procesy 19. a 20. století.

To, že k budování docházelo v období posledních dvaceti let, bylo dáno prostorovou stísněností sídel národních knihoven – dnes už většinou historických staveb s převážně reprezentačním účelem. Tato sídla byla vesměs projektována nebo rekonstruována v době, která si možná ani nedokázala představit dnešní rozsah publikování periodických i neperiodických tiskovin všeho myslitelného druhu. Pro úplnost připomeňme i to, že díky MK ČR a s přispěním státního rozpočtu vznikly také na našem území nové knihovny: za všechny jmenujme alespoň Moravskou zemskou knihovnu (Brno, 2002) a Krajskou vědeckou knihovnu v Liberci (2001).

Národní knihovna ČR předložila, zdá se, přijatelné řešení vlastní prostorové stísněnosti (jak vyplývá z již řečeného, není s tímto problémem v evropském ani světovém kontextu výjimečná) až v závěru loňského roku; na konečné schválení předložených investičních záměrů vládou k dnešnímu dni (25/4/05) ještě čekáme. Příliš volného časového prostoru pro rozhodování už ale v polovině roku 2005 není – při pravděpodobném uchování (či spíše zvyšování) současného tempa přírůstků budou v roce 2010 stávající kapacity NK zcela naplněny a knihovně by hrozilo opakování krizové situace z počátku 90. let, kdy hromady nezpracovaných knihovnických dokumentů postupně zaplnily každé volné místo v Klementinu, aniž by se s nimi dalo jakkoli smysluplně nakládat.

Prostorová stísněnost byla v Klementinu, sídle Národní knihovny ČR, pocíťována již od konce 19. století, kdy se vážně uvažovalo o výstavbě administrativní budovy na Mariánském náměstí. Plány se však nerealizovaly a po roce 1918 zcela zapadly. Dobový a společenský zlom zhatil plány na výstavbu nové budovy znovu po listopadu 1989 – jen rok před tím byly pro stavbu nové budovy Národní knihovny potvrzeny pozemky v Praze na Těšnově a již o čtyři roky dříve byl vládou ČSSR schválen později zapomenutý investiční záměr předpokládající výstavbu nové budovy NK.

Hledání cesty

Národní knihovna uvažovala v minulých letech o různých variantách řešení svého rozvoje, variantách z různých příčin nepřijatých: jeden z projektů chtěl prohloubit Klementinum o sedm či osm pater pod zem (nápad vzal definitivně za své po povodních v roce 2002), přemýšlelo se o zastřešení stávajících nádvoří nebo odkoupení některého z paláců v blízkém okolí Klementina. Realizace každé z těchto variant by však zásadně změnila dispozice přísně památkově chráněného Klementina (bez přehánění barokní perly hlavního města), aniž by se podařilo vybudovat (tak jako ve všech srovnatelných evropských velkoměstech) technologicky moderní a uživatelsky přívětivou knihovnu (žádná přestavba nedokáže podle mého soudu plnohodnotně nahradit novou, od počátku účelově projektovanou novostavbu).

Za nejlepší (zároveň však z dlouhodobého pohledu i nejlevnější!) východisko považujeme výstavbu nové budovy NK ČR pro uložení novodobých fondů (tj. fondů publikovaných po roce 1800 s výjimkou Slovanské knihovny) a poskytování souvisejících služeb veřejnosti. Fondy historické, hudební a Slovanská knihovna by v tomto konceptu funkčního a logického rozdělení Národní knihovny zůstaly v Klementinu, které by (obdobně jako v jiných evropských zemích) zůstalo i nadále historickým sídlem Národní knihovny. Rozdělení přitom neumožní jen výrazné zlepšení služeb všem našim uživatelům nebo plné využití dnes dostupných technologií. Rozdělení Národní knihovny na historickou a soudobou část umožní rehabilitovat barokní komplex Klementina, hned po areálu Pražského hradu druhou největší národní kulturní památku v Praze.

Námi předkládané investiční záměry předpokládají náklady na stavbu nové budovy a rekonstrukci Klementina ve výši necelých tří miliard Kč investovaných v letech 2006–2012; novostavbu navrhujeme dokončit v roce 2010. Všechny předešlé varianty investičního rozvoje předpokládaly náklady převyšující 4 miliardy Kč.

První kroky

Ještě v závěru roku 2004 jsme po zevrubném a usilovném hledání nejvhodnějšího území pro výstavbu našli a s představiteli hl. města Prahy předběžně projednali umístění nové budovy Národní knihovny na několika stavebních parcelách ve vlastnictví hlavního města Prahy poblíž stanice metra Hradčanská (okraj Letenské pláně), tvořících logický celek vyznačený na územním plánu rozvoje města jako „území pro zástavbu z oblasti kultury nebo církvi“. Jde o pozemky s parcelními čísly 2172/1–6 a 2202/1 (KÚ Holešovice). O podmínkách převodu těchto pozemků intenzivně jednáme s Radou hl. města Prahy, která ještě v roce 2004 podpisem Memoranda o spolupráci výstavbu na Letné předběžně podpořila.

O tomto území se už počátkem devadesátých let uvažovalo jako o pozemcích vhodných pro kulturní výstavbu – tehdy nové koncertní haly. Na pozemcích stávaly za první republiky (ale také ještě po 2. sv. válce) Masarykovy koleje – tedy stavba, která byla svým účelem smyslu Národní knihovny velmi blízká. Při hledání vhodného pozemku NK zvažovala i další varianty: území opouštěné armádou ČR na Pohořelci, Jinonice, Rohanský ostrov, Vysočany. NK si zároveň při vyhodnocování těchto možností stanovila následující priority: pozemek ve vlastnictví státu, případně města; výškově vzdálený Vltavě (nezáplavová zóna); co nejbližší Klementinu (zároveň fakultám UK) a pokud možno na trase metra A. I kdyby jednání o získání těchto stavebních parcel nakonec nebylo úspěšné, každá náhradní varianta musí tyto podmínky co nejlépe splňovat. Z dosavadního průběhu jednání zástupců NK ČR a představitelů hl. města Prahy se však případný nezdar jeví jako málo pravděpodobný.

Nová budova NK nebude pouze účelově projektovanou knihovnou. Ve shodě s představiteli hlavního města i podle zkušeností s obdobnými projekty v jiných evropských městech lze očekávat, že nová budova Národní knihovny bude vedle jedinečného technologického knihovnického celku jedním z architektonických skvostů novodobé pražské zástavby. Počítáme proto s vyhlášením otevřené mezinárodní architektonické soutěže. Půjde-li vše podle předběžně stanoveného harmonogramu, její výsledky bychom měli znát v polovině příštího roku.

Součástí projektu nové budovy Národní knihovny bude i hlavní depozitář 200 000 svazků knih a časopisů Parlamentní knihovny, které jsou dnes umístěny v nevyhovujících suterénních prostorech Rádia Svobodná Evropa/ Rádia Svoboda v budově bývalého Federálního shromáždění. Kancelář Poslanecké sněmovny nemá ve svém areálu na Malé Straně pro tyto fondy vhodné umístění a řešení v rámci nové budovy Národní knihovny ČR považuje ve shodě s vedením Národní knihovny za oboustranně výhodné.

Rehabilitace barokního Klementina

Obrovský dopad bude mít výstavba a zprovoznění nové budovy Národní knihovny na jedinečný areál Klementina v turisticky exponovaném prostoru mezi staroměstským vyústěním Karlova mostu a Mariánským náměstím. V historických prostorách Klementina sice zůstanou soustředěny rukopisy a staré tisky (do roku 1800), hudební fondy (s proslulým a světově známým Mozartovským památníkem – vůbec prvním na světě) a Slovanská knihovna, ale větší (a z historického hlediska nejcennější) část Klementina NK otevře veřejnosti – obdobně, jak to už v minulosti udělaly všechny velké národní knihovny evropských metropolí.

Aktuální míra zpřístupnění Klementina – architektonického skvostu barokního stavitelství – i jeho dnešní stav podstatně ovlivňuje hlavní účel, ke kterému je používán. Ačkoli v těchto prostorách sídlí knihovna vlastně historicky kontinuálně, novodobému rozvoji (především díky dramaticky se zvyšující produkci knihovnických dokumentů) už samotný areál nepostačuje. Redislokace po dostavbě nové budovy zároveň umožní dokončit rekonstrukci historického jádra Národní knihovny, proces za současného naplnění budov prakticky neuskutečnitelný. Zevrubná rekonstrukce je přitom nezbytná – poslední opravy většího rozsahu totiž v Klementinu proběhly ve 30. letech minulého století a od této tzv. machoňovské přestavby se do Klementina prakticky neinvestovalo – v letech 1940–2005 jen velmi skrovným způsobem. Z běžných investičních zdrojů by Národní knihovna prováděla nezbytné práce zhruba padesát let.

Výstavba nové budovy Národní knihovny a revitalizace Klementina budou mít příznivé dopady také na další instituce: po dostavbě a redislokaci novodobých fondů a služeb do nové budovy je možné si snadno představit logické umístění Obce spisovatelů nebo českého PEN klubu do klementinského areálu (vedení NK už v této věci provedlo předběžná jednání s pozitivním výsledkem) nebo přenesení části výuky Filosofické fakulty a Fakulty sociálních věd UK do Klementina (obě fakulty trpí chronickým nedostatkem prostor pro výuku, Filosofická fakulta v areálu Klementina desítky let působila).

Pokračování v projektu

Oba investiční záměry Národní knihovny byly začátkem roku 2005 úspěšně projednány s MK ČR, čeká je projednání na úrovni vlády ČR, které předpokládáme do poloviny tohoto roku. Souběžně jednáme s představiteli hl. města Prahy o podmínkách převodu (koupě) výše popsaných stavebních pozemků v Praze na Letné a především jsme zahájili práce na přípravě „knihovnické části“ zadávacích podmínek pro otevřenou mezinárodní architektonickou soutěž. Dosavadní zkušenosti z České republiky i ze světa jsou jednoznačné: podcenit tuto část přípravy vždy přináší komplikace: v lepším případě „jen“ v etapě realizace, v horším případě v samotném provozu knihovny.

Vedoucí pracovní skupiny složené z odborníků z NK ČR i externistů je vcelku logicky ředitelka Novodobých fondů a služeb (největší části NK ČR, která se do nové budovy přestěhuje) PhDr. Bohdana Stoklasová. S dosavadními výsledky práce (principy budování nové budovy Národní knihovny ČR pro umístění Novodobých fondů a služeb) vás proto seznámí právě ona.

Koncepce nové budovy NK ČR

Konečnou tvář dá nové knihovně architekt. Knihovnický tým zodpovědný za přípravu koncepce a zadávacích podmínek musí mít od počátku na paměti, že jeho posláním je vdechnout knihovně duši, která bude jasná a čitelná v jakékoli tváři.

Příprava koncepce nové knihovny v době, kdy se knihovny postupně transformují z více či méně uzavřených institucí poskytujících tradiční služby vázané na vlastní fondy v otevřené instituce s podstatně širším společensko-kulturním záběrem i významem, je sama o sobě výzvou. Příprava koncepce nové národní knihovny, jejíž některé části z principu otevřít nelze (národní konzervační fondy), která bude stát v místě přímo předurčeném pro její maximální otevření (pokud dnes někdo zatouží po studiu v příjemném prostředí, kvalitním kulturním zážitku, společenské akci anebo prostě po posezení s přáteli u dobrého jídla nebo kávy, rozhodně nezamíří na Letnou), je výzvou dvojnásobnou. Věci zdánlivě obtížně slučitelné lze zkombinovat tak, že se budou navzájem limitovat a vyvolávat potřebu stavění nejrůznějších bariér. Ale v době existence moderních technologií, které minimalizují hluk, riziko zcizení dokumentů apod., je možné je uspořádat i tak, že se budou účelně prolínat a umocňovat.

Naše pracovní skupina je na počátku své dlouhé a nelehké cesty. Přesto si myslíme, že jsme již vytvořili solidní základ, ze kterého budeme vycházet na své cestě k detailům a podle něhož se budeme spolehlivě a bez zbytečných meandrů vracet k výchozím bodům. Při přípravě koncepce jsme mysleli v první řadě na uživatele nové knihovny, takže v následujícím textu naleznete především odpověď na otázku, co přinese nová budova NK ČR různým skupinám svých uživatelů. Jak uvidíte dále, nemáme zde na mysli jen odbornou veřejnost užívající naše knihovnické služby.

Vizi nové budovy vám představíme ve formě jednoduchého grafického vyjádření, které je stručně popsáno v následujícím textu. Na obvodu našeho barevného kruhového modelu jsou umístěny zóny přístupné všem návštěvníkům knihovny bez jakýchkoli omezení. Čím blíže ke středu, tím více omezení. Vstup za přerušovanou čáru předpokládá nutnost registrace, možnost vstupu za plnou čáru je velmi omezena. Omezení volnosti od obvodu ke středu umocňuje i barevná signalizace, kde zelená znamená „volno“ a červená „stůj“.

Než budeme blíže charakterizovat jednotlivé zóny, rádi bychom ve vás při pohledu na model vyvolali následující představu: ať budou jednotlivé zóny nakonec uspořádány jakkoli a volné (chcete-li neknihovní) zóny budou poměrně rozsáhlé, musí být vždy a všude zřejmé, že jde o knihovnu. Knihovna zde nesmí rušit, ale musí být „všudypřítomná”. Zda za sklem, formou volných průhledů mezi patry či jinou formou, je už věcí architekta. A naopak – uživatel pohybující se v zónách blíže ke středu by měl mít příjemný pocit přítomnosti možnosti kdykoli využít služeb restaurace, kavárny nebo dostatku míst pro diskusi s kolegy nebo přáteli. Bude mít možnost prohlédnout si přímo v budově výstavu nebo navštívit další kulturní či společenské akce, i když jimi nesmí být ve své práci obtěžován.

Místo setkávání

je určeno všem bez rozdílu a omezení. Každý může do této zóny přicházet a opouštět ji bez kontroly. V tomto prostoru budou umístěny: literární kavárna, restaurace, víceúčelový sál, prostor pro výstavy, odpočinková a diskusní zóna, zóna s informacemi o knihovně, knihkupectví kombinované s prodejnou materiálů vydaných knihovnou a o knihovně. Patří sem i parkoviště, šatna a dostatečné sociální zázemí. Tato zóna sice bude opticky propojena s knihovnou, musí však umožňovat zcela autonomní provoz i v době, kdy bude knihovna v užším slova smyslu zavřená.

Základní služby pro všechny

nabídnou variantu centrální haly služeb v přímé vazbě na vstup pro veřejnost. Tato zóna bude volně přístupná jako místo prvního přijetí uživatele s informacemi o fondech a službách knihovny. Kromě příručního fondu referenční literatury ve volném výběru zde budou k dispozici katalogy, báze dat, portály, Digitální knihovna, archiv českého webu. Přístup na internet umožní kromě využití běžně dostupných zdrojů i přístup k finančně nákladným placeným službám a zdrojům. Uživatel zde získá základní informace, odborné konzultace, referenční a rešeršní služby a může zde absolvovat pravidelné uživatelské školení. Bude zde umístěna registrace čtenářů, dále výpůjční protokol, centrální pokladna, příjem a výdej zakázek reprografických služeb, samoobslužné kopírování, prostor pro studium referenční literatury, školicí a konzultační prostor. Návštěvníci mohou do tohoto prostoru vstupovat bez registrace a kontroly, s ohledem na přítomnost dokumentů však budou při odchodu procházet běžnou kontrolou vynášených dokumentů.

Studijní zóna s volným výběrem

bude řešena jako otevřený prostor se studijními místy v základním vybavení s volným výběrem odborné literatury určený ke studiu na místě. Bude zde umožněno i studium vlastních dokumentů s vazbou na další služby – samoobslužné kopírování, přístup k výpočetní technice, bezdrátové připojení a základní konzultační a poradenské služby. Vstup do této zóny již předpokládá povinnost podrobit se kontrole platné čtenářské registrace, identifikaci vnášených dokumentů a odložení zavazadel a svrchního oděvu v šatně. Při opuštění knihovny budou návštěvníci této zóny procházet běžnou kontrolou vynášených dokumentů.

Oborové a specializované studovny

nabídnou „klasicky” uspořádanou soustavu oborových a specializovaných studoven se studijními místy pro zpřístupnění všech typů dokumentů (multimedialita) z univerzálních fondů knihovny, s volně přístupnými i obsluhovanými příručními knihovnami s možností dlouhodobého rezervování dokumentů uložených ve skladištích. Uživatelům zde budou k dispozici konzultační a výpůjční služby (výdej/příjem objednaných a rezervovaných dokumentů ze skladišť a z obsluhovaných příručních fondů), prostor pro studium fondů z příručních knihoven a volných výběrů a nadstandardní místa pro dlouhodobou vědeckou/badatelskou práci. Základní studovny (společenských věd, přírodních věd, periodik, multimédií a speciálních dokumentů) uspokojí svojí větší plochou uživatele, kteří při studiu větší prostor preferují. Milovníci většího soukromí jistě uvítají oborově diferencované zóny nabízející menší koncentraci studijních míst rozptýlených mezi oborově jemněji profilovanými volnými výběry. Vstup do této zóny předpokládá minimálně dodržení podmínek platných pro „žlutou” studijní zónu s volným výběrem, v jednotlivých studovnách a oborových zónách bude vstup i výstup dále regulován podle konkrétních specifik.

Národní konzervační fondy

představují sbírky publikací vydaných na území České republiky nebo Československa od roku 1801 do současnosti. Jedná se o archivní exempláře, které jsou určeny pro uchování budoucím generacím, a tvoří tak „srdce” Národní knihovny. Neslouží běžným informačním službám a zpřístupňují se pouze tehdy, pokud na území ČR není dostupný další exemplář. Významu a účelu konzervačních sbírek odpovídá i způsob zpřístupňování s mimořádnými nároky na jejich ochranu. Ztráty z těchto sbírek většinou nelze plně nahradit, jde o nenávratnou ztrátu národního kulturního dědictví. Vstup do této zóny i výstup z ní podléhají mimořádným kontrolám a bezpečnostním opatřením. I když do této zóny většina návštěvníků nové knihovny patrně nikdy nevstoupí, je její význam pro celkovou atmosféru budovy mimořádný. Vědomí, že právě zde je uložena a pro budoucí generace uchovávána podstatná část národního kulturního dědictví, propůjčuje celé budově jedinečnou dimenzi.

Na závěr uvedeme prozatím jen dvě čísla: v nové budově bude prostor pro umístění 10 000 000 knihovních jednotek. Ve volném výběru bude k dispozici celkem 300 000 dokumentů. Další čísla jsou prozatím předmětem diskuse a budou zveřejněna později.

Těšíme se na vaše připomínky a komentáře k předložené koncepci – můžete jimi ovlivnit konečnou podobu nové budovy NK ČR.

Co si myslí o záměru Národní knihovny postavit novou budovu známé osobnosti

SPLNĚNÝ SEN?

„Už jako kluka (tedy za první republiky) mě okouzlovaly velké nápady mířící ku prospěchu států. Ať už to byl Baťův stát pro 40 miliónů lidí s dálnicí vedoucí napříč republikou, nebo velkopřítav někde u Prostějova, kde by se křížovalo propojení Severního, Baltského a Černého moře, či Bechyňův návrh přemostění Nuselského údolí, nebo Kellerův román o budování podmořského tunelu mezi Francií a Anglií. Proto jsem tehdy trávil (na takového kluka až nezvykle) dlouhé chvíle před různými architektonickými studiemi minicími zkrášlit Prahu. Jedním z nich byl návrh nového komplexu Národní knihovny na Letné, společně s dalším komplexem nové Národní galerie moderního umění. Přesně v místech, kde by měla stát současná Národní galerie, jejíž postavení už zdaleka není jen utopií.

Ve druhé polovině devadesátých let jsem tři roky předsedal Radě Národní knihovny. Už se vědělo, že Klementinum nemůže Národní knihovně stačit. Dokonce se i vědělo, že brzy nebude stačit ani nový a právě otvíraný depozitář v Hostivaři. Jenže chtít tehdy od politiků dvě miliardy na postavení nové budovy se jevílo jako nesmyslná zpučnost. Postupné čerpání peněz na postupnou rekonstrukci Klementina se už tak zpučným nejevilo. Sen se odložil do nedohledna. A hle: z nedohledna je dohledno. A na místě, které vždycky s Národní knihovnou počítalo! Teď už ii věřím, že mezitím začnou i práce na automobilovém tunelu pod Špejcharem a z něj podzemní odbočka do podzemních garáží knihovny.

Když jsem před dvěma roky v Paříži jel v elektronicky řízeném vlaku metra a seděl ve vyhlídkovém místě předního vagónu, kde sedávají řidiči, a blížil se k nové francouzské Národní knihovně na kraji Paříže, vzpomněl jsem si na onu dávnou studii naší Národní knihovny na Letné. Kousíček od našeho metra. Držím palce.”

Jiří Stránský, předseda Českého centra Mezinárodního PEN klubu

„Magistrát dal najevo určitým memorandem, že by v podstatě nebyl proti výstavbě knihovny na tomto místě, které patří městu. Zatím však nebyly vyjasněny žádné podrobnosti, zda by šlo o prodej pozemků nebo pronájem. Navíc by samozřejmě celou záležitost musela schválit rada hlavního města a zastupitelstvo. Nepopírám ale, že záměr vyhovuje našim představám o využití pozemku. Stavbou knihovny bychom vlastně navázali na odkaz první republiky, kdy na jedné straně Letenské pláň vyrostly dvě moderní budovy, v jedné z nichž stále sídlí Národní technické muzeum. Počítalo se i s výstavbou další budovy, sloužící ke kulturním účelům. Tou by byla právě po desetiletích knihovna.”

Jan Bürgermeister, náměstek primátora hl. m. Prahy, deník Právo, 6. 1. 2005

„Vy máte teď jako ministr kultury perspektivu do příštích voleb, protože pak se pravděpodobně změní vláda. Co tedy chcete zanechat svému nástupci?

Tento resort je potřeba chápat věcně a ne politicky. A přísahám bohu, že udělám vše proto, abych svému nástupci jeho start ulehčil. A ještě bych pro něj rád připravil projekty generální opravy Národního muzea, výstavby nové Národní knihovny a také, to je věc, na které v současné době usilovně pracuji, přebudování Masarykova nádraží na reprezentační kunsthau.”

Pavel Dostál, ministr kultury ČR, Rovnost, 17. 1. 2005

„Podporu si zvláště zaslouží činy svou nevyhnutelností až samozřejmě. To, že česká společnost potřebuje moderní knihovnu, kde najdou vše potřebné studenti, badatelé i široká veřejnost, víme už tak dlouho, až je divné, že taková knihovna ještě v Praze nestojí. Že má smysl budovat takovou instituci s výhledem do delší budoucnosti a s využitím digitalizace, je také zřejmé. Nápad postavit ji na Letné jsem znal jen z historie, ale je tak samozřejmý, až je krásný.”

Jan Jiráček, proděkan pro studijní záležitosti Fakulty sociálních věd UK

„Považuji Národní knihovnu za jednu ze základních kulturních a vzdělanostních institucí a myslím si, že si zaslouží důstojné umístění svých studoven a sbírek. Proto velice snažně podporuji výstavbu nové moderní budovy na Letné. Ostatně konečně se tak Praha vyrovná jiným velkým evropským městům.“

Eva Kantůrková, předsedkyně Obce spisovatelů

„Vybudování moderní a plně funkční Národní knihovny považuji za úkol, který svrchovaně naplňuje představu obecně akceptovatelného NÁRODNÍHO ZÁJMU.“

***Jan Kuklík, Ústav bohemistických studií FF UK,
ředitel Letní školy slovanských studií***

„Místo je to dobré a asi jediné v této oblasti, kde se dá stavět, už v minulosti se tato myšlenka objevila. Celou akci je třeba perfektně připravit, je třeba vypsát mezinárodní soutěž. Vynikající architekti jsou nejenom v Evropě, ale i například v USA a Japonsku. Knihovna by neměla být jenom skladištěm knih, ale také místem setkávání lidí, kulturním centrem, kde se konají přednášky, koncerty, kde člověk může strávit vlastně celý den. Byl bych velice rád, kdyby takový otevřený projekt vznikl i v Praze.“

Zdeněk Lukeš, historik umění, Dobré ráno s BBC, 20. 1. 2005

„Stavba na Letné by byla zhmotněním mého snu, který jsem zformuloval už v roce 1995. Tato investice by se vrchovatě navrátila. Nechť je muzeální Klementinum doplněno velkoryse koncipovaným informačním centrem. Bez něj si smysluplné a efektivní studium nelze představit.“

Ivo Markvart, ředitel Městské knihovny v Lounech

„Záměr postavit novou budovu Národní knihovny České republiky je uskutečněním snů a plánů několika generací našich knihovníků včetně mých předchůdců. Vybrané místo na Letné má pro mě osobně zvláštní symboliku. Málokdo dnes již ví, že podle velké architektonické soutěže z let 1925–1930 zde měly stát reprezentativní budovy československého parlamentu i s Parlamentní knihovnou. Kvůli druhé světové válce a dalším společenským převratům k výstavbě nedošlo. Parlament České republiky má dnes již jiné důstojné sídlo a novostavbou Národní knihovny na Letné splatíme dluh, který zatím máme nejenom vůči světové kulturní veřejnosti, ale zejména vůči sobě samým.“

Karel Sosna, ředitel Parlamentní knihovny

„Výběr místa považuji za velmi vhodný. Stavba nezasáhne do Letenské pláně, která slouží Pražanům k rekreaci. Místo je navíc dobře dostupné z centra Prahy, od současné hlavní budovy v Klementinu je to sem příjemná patnáctiminutová procházka.“

Tomáš Urban, Právo

„FF UK považuje záměr na výstavbu nové budovy Národní knihovny na Letné, čímž by se rozšířila kapacita knižních i jiných fondů, za velmi významný a důležitý, a to nejen pro svou odbornou čtenářskou základnu z řad studentů i pedagogů, ale i pro širší veřejnost. Zároveň uvítáme jakékoli větší možnosti využívat prostory v historickém Klementinu i v nové budově k akcím popularizačního rázu.“

Jaroslav Vacek, děkan Filozofické fakulty UK

„Ocitne-li se překladatel ve velké evropské metropoli, zavítá většinou do státní knihovny, zbývá-li mu nějaká chvílka. Za prací nebo jen tak z profesionálního zájmu. Ty nové, moderní, odpovídající současným nárokům nechybí snad v žádné z nich. V Paříži kupříkladu sídlí již několik let na místě pojmenovaném po François Mitterandovi, který stavbu inicioval, Bibliothèque nationale de France. Obrovský komplex u severních bran Paříže je vybaven vyspělou knihovnickou technikou, zázemím i prostory, kde se návštěvníku knihovny nabízí ke studiu vše, nač jen vzpomene. V moderně řešených interiérech sice překladatel s nostalgii zavzpomíná na nejednu chvíli strávenou ve staré budově za Královským palácem, avšak do té už by se dnes nerad vracel. Nejenom kvůli technickým vymoženostem a komfortu, který dnes má, ale i proto, že ví, v jak stísněných poměrech pracovali zdejší knihovníci, jak přeplněné byly depozitáře, jak obtížné bylo zvládat zachování množství historických fondů, nárůst nových atd. Český překladatel

doufá, že i naše Národní knihovna v Praze se dočká důstojného moderního stánku, který potíže, tak podobně někdejší pařížským, zásadně vyřeší. V srdci navíc chová maličkou naději, že se našim architektům podaří vytvořit vnější schránku nové Národní knihovny na vyšší estetické úrovni než architektům francouzským.”

Alena Lhotová, místopředsedkyně Obce překladatelů (leden 2005)

Chcete připojit i vy svůj názor? Klikněte na www.nkp.cz nebo www.klementinum.cz

Priorita: Rekonstrukce (revitalizace) národní kulturní památky Klementinum

Národní kulturní památka Klementinum (v Praze druhá největší – hned po Pražském hradu), budovaná v letech 1556–1773 řádem Tovaryšstva Ježíšova na základech původně dominikánského kláštera (první písemná zmínka o románském kostelíku sv. Klimenta pochází z roku 1227), byla přinejmenším od roku 1777, kdy dekretem Marie Terezie vznikla c. k. univerzitní knihovna, využívána především ke knihovnickým účelům. Především z tohoto důvodu byly ostatní funkce tohoto cenného dokladu barokního umění potlačovány a upadaly v zapomnění. Provoz knihovny zaplnil Klementinum různými vestavbami, příčkami a provizorií, které degradují krásu historické architektury. Zevrubná rekonstrukce Klementina, ve kterém po dostavbě nové budovy NK zůstanou „pouze“ Historické a hudební fondy NK a Slovanská knihovna (v křídle, které naopak do roku 2010 opustí Státní technická knihovna), umožní po desítkách let revitalizovat a rehabilitovat cennou kulturní památku a zpřístupnit ji v širší míře domácím návštěvníkům i zahraničním turistům, a to na frekventované trase vedoucí ze Staroměstského náměstí přes Karlův most až na Pražský hrad.

Dopad na uživatele

Kvalitnější služby v uživatelsky přívětivějším prostředí nabídnou po rekonstrukci čtenářům i domácím a zahraničním badatelům Slovanská knihovna i Historické a hudební fondy. Turistům a návštěvníkům Prahy nabídneme podstatně rozšířené prohlídkové trasy s trvalými expozicemi i výstavami dokumentujícími historii Klementina a ve spolupráci s Památkovým úřadem také historii českého písemnictví. Předlážděná (dnes asfaltová) nádvoří s parkovou úpravou spolu s vyloučením autoprovozu vytvoří příjemnou oddechovou oázu jen pár desítek metrů od staroměstského vyústění Karlova mostu, která odlehčí dnes přetížené Karlově ulici. Areál Klementina otevřeme také živému umění – zejména divadlu, které se na nádvořích Klementina hrálo už za jezuitů; hudbě bude i nadále věnován velký prostor v tzv. Zrcadlové kapli. Výtvarnému umění bude sloužit Galerie Klementinum se samostatným vchodem z Křížovnické ulice. Pobyt v areálu příjemný i restaurace s letní zahrádkou; prodejnu pragensií a reprintů sbírek NK spojenou s informačním centrem o pražské kultuře a prodejem vstupenek na kulturní akce v areálu Klementina ocení turisté i návštěvníci Prahy. Rehabilitaci čeká také světová rarita – komplet tzv. Mozartova památníku, který vznikl v Klementinu v roce 1837 jako vůbec první Mozarteum na světě.

Dopad na zaměstnance (partnery)

Podstatně lepší podmínky pro knihovnickou i vědeckou práci mohou očekávat zejména zaměstnanci Slovanské knihovny i Historických a hudebních fondů. Zároveň podstatným způsobem zlepšíme podmínky uložení nesmírně cenných rukopisů a starých tisků, v přímé návaznosti na jejich uložení vybudujeme moderní restaurátorské pracoviště (dnes umístěné ve vzdáleném depozitáři NK v Praze–Hostivaři). Rekonstrukce umožní výrazně zkvalitnit podmínky pro další rozvoj a lepší uchování fondu světově ceněné Slovanské knihovny – největší středoevropské knihovny pro oblast slavistiky.

V rekonstruovaných místech bychom rádi nabídli prostory Obci spisovatelů a českému PEN klubu; uvažujeme také o prostorách pro tu část univerzitní výuky, která se z větší části opírá o prameny uložené ve sbírkách NK.

Nároky na rozpočet

V letech 2005–2010 odhadujeme náklady na 0,95 mld. Kč.

Plánovaný rok dokončení

Kompletní dokončení rekonstrukce (revitalizace) Klementina předpokládáme v roce 2011.

Pokrok dosažený do roku 2004

- Zpracovali jsme Investiční záměr (IZ) na rekonstrukci (revitalizaci) Klementina a předali ho našemu zřizovateli MK ČR.
- Byla opravena část střech a vnějšího pláště.
- Zahájili jsme první etapu prací vedoucích ke zřízení Galerie Klementinum.
- Dokončili jsme kompletní rekonstrukci kotelny i rozvodů tepla.
- Dokončili jsme opravy podzemních částí poškozených povodní v roce 2002.

Skutečné náklady do roku 2004

- Zpracování IZ: 1,4 mil. Kč
- Oprava části střech a vnějšího pláště: 23,7 mil. Kč
- Rekonstrukce kotelny a rozvodů tepla: 24,5 mil. Kč
- Oprava podzemních částí (po povodních 2002): 22,2 mil. Kč
- Zpřístupnění Barokního (knihovního) sálu a Astronomické věže (v rámci příprav na akci Praha 2000): 26,8 mil. Kč

Cíle roku 2005

- Prostřednictvím MK ČR předložit Investiční záměr na rekonstrukci (revitalizaci) Klementina vládě ČR a dosáhnout jeho schválení.
- Dokončit opravy střech a vnějšího pláště Klementina.
- Zřídit bezbariérový vchod do Státní technické knihovny – budoucího sídla Slovanské knihovny.
- Rozhodnout o budoucí dislokaci traktu do Karlovy ulice a zahájit jeho rekonstrukci.
- Otevřít první část Galerie Klementinum a zahájit práce vedoucí k otevření druhé části Galerie.
- Upravit tzv. Hospodářský dvůr pro parkování; v návaznosti na to vyloučit autoprovaz z nádvoří Klementina.
- S pomocí sponzorů opravit a zprovoznit barokní kašnu na Révovém nádvoří; opravit dláždění na Révovém nádvoří.
- Zpracovat žádost o grant na restaurování fresek v prostorách určených pro Galerii Klementinum a zahájit jejich restaurování.
- Ve studovnách a referenčním centru NK umožnit uživatelům knihovny (pomocí technologie WiFi) bezdrátový přístup k internetu.

Plánované náklady roku 2005

- Opravy střech a vnějšího pláště (soutěž proběhla v roce 2004): 35,3 mil. Kč
- Zřízení bezbariérového vchodu do STK: 1,2 mil. Kč
- Zahájení rekonstrukce traktu do Karlovy ulice: 6,5 mil. Kč
- Galerie Klementinum (1. část): 1,5 mil. Kč
- Úpravy Hospodářského dvora: 0,3 mil. Kč
- Oprava kašny a dláždění Révového nádvoří: do 1 mil. Kč
- Bezdrátový přístup k internetu: do 50 tis. Kč

Související obchodní (případně jiné) soutěže roku 2005

Rekonstrukce traktu do Karlovy ulice.

Garant priority: ředitel NK (ředitel SK, ředitelka HHF, ředitel PSK)

Rekonstrukce Klementina? NE: revitalizace!

Nová budova Národní knihovny ČR umožní zásadní změny užívání klementinského areálu
(z důvodové zprávy k investičnímu záměru pro MK ČR)

První písemná zmínka o románském kostelíku sv. Klimenta z roku 1227, kolem kterého vyrostl dominikánský klášter, je pravděpodobně nejstarším písemným pramenem vztahujícím se k místu dnešního sídla Národní knihovny – pražskému Klementinu. V roce 1556 se dominikáni přestěhovali do opuštěného sídla klarisek Na Františku a jejich původní klášter byl postoupen Tovaryšstvu Ježíšovu – jezuitskému řádu, založenému roku 1534.

A byli to právě jezuité, komu vděčíme za dnešní rozsah i unikátnost barokního klementinského komplexu na turisticky exponované trase mezi staroměstským vyústěním Karlova mostu a Mariánským náměstím. „Jezuitské“ klementinské baroko je po areálu Pražského hradu druhou největší pražskou národní kulturní památkou s celou řadou cenných a v Evropě unikátních prvků, dokumentujících nejen dějiny českého, ale bez jakéhokoli přehánění i dějiny evropského myšlení: připomeňme v této souvislosti alespoň největší interiérový barokní knihovni sál (dokončen roku 1727), hvězdárna a meteorologickou observatoř (s nepřetržitě měřenými „klementinskými“ hodnotami od roku 1775),

unikátní soubor 13 slunečních hodin z přelomu 17. a 18. století či nádhernou barokní Zrcadlovou kapli, užívanou od 30. let minulého století k hudebním produkcím i společenským setkáním. V Klementinu působil historik Bohuslav Balbín, rozporuplná postava české protireformace Koňas z Vydří (známější jako pater Koniáš), matematik a fyzik světového jména Josef Stepling, František Josef hrabě Kinský (první ředitel Veřejné c. k. univerzitní knihovny založené dekretem Marie Terezie v roce 1777)... Klementinum opakovaně navštívil W. A. Mozart.

Také kvůli tomu, že převážná část Klementina byla přinejmenším od roku 1777 využívána zejména ke knihovnickým účelům, byly ostatní funkce tohoto cenného barokního areálu postupně spíše potlačovány a upadaly v zapomnění. Možná i proto, že se o Klementinu uvažovalo v posledních více než 70 letech pouze jako o sídle knihovny, byl stát při úvahách o investicích a velkých opravách v posledních sedmi desetiletích více než skoupý: poslední velká rekonstrukce Klementina proběhla ve 30. letech minulého století. Provoz knihovny zaplnil Klementinum různými vestavbami, příčkami a provizorii, které degradují krásu historické architektury. Situaci samozřejmě komplikovalo i to, že jakékoli opravy v prostorách depozitářů vždy významně ohrožovaly knihovní fondy v Klementinu umístěné. Navrhovanou rekonstrukci v plánovaném rozsahu výrazně usnadní výstavba nové budovy Národní knihovny v Praze na Letné a redisolokace novodobých fondů a služeb. Přípravované „rozdělení“ knihovny zároveň přinese možnost podstatného rozšíření funkcí klementinského areálu jak pro obyvatele Prahy, tak pro návštěvníky z jiných míst ČR i zahraniční turisty. Revitalizace Klementina nebude pouhou rekonstrukcí zachraňující dnes zanedbaný skvost barokní architektury a uměleckých řemesel, významně také rozšíří pražskou kulturní nabídku.

Jak z předkládaného investičního záměru dále vyplývá, rekonstrukce (revitalizace) Klementina je právě s ohledem na plánovanou výstavbu nové budovy Národní knihovny rozdělena na dvě velké etapy: první proběhne současně se stavbou, druhá až po dokončení nové budovy a přestěhování novodobých fondů a služeb na Letnou.

Klementinum knihovnické (badatelské)

Rekonstrukce Klementina umožní zásadní přestavbu prostorů, ve kterých jsou (dnes v nevyhovujících podmínkách) umístěny nesmírně cenné rukopisy a staré tisky (do roku 1800). Rekonstrukce umožní i vybudování moderního restaurátorského pracoviště přímo navazujícího na uložené fondy (restaurátoři dnes sídlí v 16 km vzdáleném depozitáři NK v Praze – Hostivaři). Redisolokace této části Národní knihovny umožní zcela jiný přístup k prezentaci rukopisů a starých tisků vůči veřejnosti – ať už prostřednictvím stálých, nebo časově omezených výstav v prostorách k tomuto účelu speciálně zřízených (včetně důrazu na ochranu fondu). Lepší podmínky vytvoříme pro domácí i zahraniční badatele. Lepší podmínky pro uložení fondu, jeho ochranu i badatelské zpřístupnění přinese rekonstrukce také hudebním fondům NK, jejichž velká část má charakter sbírky rukopisů a starých tisků (z tohoto důvodu jsme v závěru roku 2004 spojili samostatná oddělení rukopisů a starých tisků a oddělení hudební do jednoho odboru Historických a hudebních fondů).

Rekonstrukce dále umožní výrazně zkvalitnit podmínky pro další rozvoj a lepší uchování fondu světově ceněné Slovanské knihovny – největší a nejvýznamnější střeoevropské knihovny pro oblast slavistiky.

Zlepšit podmínky uložených vzácných tisků není rozhodně málo: vždyť cena jediného z nich – Vyšehradského kodexu z 11. století – se odhaduje na stovky milionů Kč, o historické ceně a významu (srovnatelného s českými korunovačními klenoty) ani nemluvě. Podobně vzácných materiálů jsou v Klementinu tisíce (!).

Klementinum historické (muzeální)

Zatímco dnes jsou v řadě historicky cenných prostor Klementina s barokní výzdobou (včetně nástěnných fresek) depozitáře či kanceláře, po rekonstrukci areálu zde návštěvníci najdou zajímavé historické (muzeální) prohlídkové trasy s trvalými expozicemi i výstavami dokumentujícími historii Klementina. O trvalé zápůjčky některých sbírkových předmětů bychom požádali Národní muzeum a Národní technické muzeum, v jejichž depozitářích je nemálo z původního klementinského mobiliáře. Součástí tohoto úseku plánované rekonstrukce je dokončení oprav střech a obvodového pláště, stejně jako předláždění dnes nevhodně vyasfaltovaných nádvoří, ze kterých vyloučíme veškerou automobilovou dopravu – parkování bude řešeno dvoupodlažní podzemní garáží pod úrovní tzv. Hospodářského dvora (klidová, odpočinková zóna, která pak vznikne, podstatně odlehčí dnes turisticky přetížené Karlově ulici).

V začátcích jsou prozatím jednání s Univerzitou Karlovou o umístění expozice z historie UK, historie často úzce spjaté právě s Klementinem.

Klementinum kulturní a společenské

Nikoli nevýznamnou složkou (smyslem) předkládaného projektu je kulturní a společenské oživení Klementina. Divadlo se na jeho nádvořích hrálo už za jezuitů a řada venkovních i vnitřních prostor k pořádání kulturních i společenských akcí přímo vybízí. Stávající venkovní prostory (nádvoří mezi vstupy z Karlovy ulice, Křížovnické ulice a Mariánského náměstí a zejména Révové nádvoří) rozšíříme parkovou úpravou o tzv. Hospodářský dvůr (dnes

a léta předešlá iracionálně využívaný jako rozměrné skladiště v centru Prahy) s letní kavárnou. Kancelářské prostory (celkem cca 120 m²) poskytneme Obci spisovatelů a českému PEN klubu. Samostatnou částí je projekt Galerie Klementinum zřízené ve dvou chodbách historické části Klementina se zvláštním vchodem z Křížovnické ulice.

Nabídky kulturních a společenských akcí v Klementinu jistě ocení nejen Pražané, ale také (možná dokonce především) návštěvníci hlavního města z ČR i zahraniční turisté.

Klementinum univerzitní

Národní knihovna díky historickým souvislostem plní dodnes také roli knihovny univerzitní, ačkoli v názvu i Statutu takové explicitní vyjádření chybí. Po předběžných konzultacích s rektorem Univerzity Karlovy bychom chtěli v rekonstruovaném Klementinu vytvořit prostory pro univerzitní výuku, zajišťovanou především vědeckými pracovníky z řad zaměstnanců Národní knihovny.

Klementinum turistické

K dnes již přístupné Astronomické věži a Baroknímu knihovnímu sálu přibude díky rekonstrukci celá řada dalších turisticky zajímavých částí Klementina – za všechny jmenujme alespoň Matematický sál s dobovou expozicí. Zejména turistům a návštěvníkům Prahy bude sloužit také nově projektovaná restaurace (která bude zároveň sloužit zaměstnancům NK jako závodní jídelna), prodejna pragensí a reprintů sbírek NK spojená s informačním centrem o pražské kultuře a prodejem vstupenek na koncerty v Zrcadlové kapli.

Turisticky (a dnes i badatelsky) zajímavá je bezesporu rovněž samostatná sbírka hudebních fondů tvořící komplet tzv. Mozartova památníku, který v Klementinu vznikl roku 1837 jako vůbec první Mozarteum na světě. Obsahuje reprezentativní výběr Mozartova díla, zejména v podobě důležitých dobových opisů a prvních tištěných vydání.

Mgr. Vlastimil Ježek

ředitel Národní knihovny České republiky
(leden 2005)

Koncepce zpřístupnění historických prostor areálu Národní knihovny (Klementinum) pro návštěvníky

Historický areál Klementina je druhým největším souborem vzácných historických objektů v Praze po Pražském hradu. Jeho zpřístupnění veřejnosti je komplexním problémem, který tak jako v případě Pražského hradu značně přesahuje „dílní“ otázku, jak zpřístupnit jednu konkrétní historickou budovu – hrad, zámek, palác či klášter kdekoli na území České republiky.

Také v rámci náboženského a kulturně historického vývoje Evropy je areál Klementina jedinečným fenoménem, který přesahuje význam většiny jezuitských staveb (Viedeň, Mnichov apod.) a může se dokonce svými uměleckými hodnotami měřit se samotným centrem řádu v Římě (komplex Il Gesú, Collegio Romano, Gregoriana).

Dosavadní stav areálu je ovšem s touto úvodní preambulí ve velmi příkrém rozporu; pokud spatřujeme jeho kulminační bod v barokním období, zhruba v době zrušení jezuitského řádu v r. 1773, pak všechny následné etapy již bohužel neznamenají žádné významné obohacení jeho umělecké podoby. Přesto se areál dochoval v pozoruhodně autentické podobě – ačkoli např. rozsáhlé modernizační úpravy, provedené v meziválečném období bezpochyby nelze hodnotit tak vysoko, jako Plečnikovy úpravy Hradu, Machoňova úprava přesto měla poměrně vysokou úroveň jak po stránce architektonického řešení, tak i po stránce řemeslné kvality provedení (z památkového hlediska nepřijatelné byly pouze značné zásahy do dispozice ve východní části areálu a do tzv. střešní krajiny). Naproti tomu úpravy v poválečném období měly již povýtce utilitární charakter, navíc spojený s akutním, až katastrofálním nedostatkem prostoru, který paralyzoval jakoukoli snahu o určité koncepční, principiální řešení tohoto neúnosného stavu. Výsledkem je objekt znešvažený různými vestavbami, příčkami, nehistorickou úpravou dveřních a okenních otvorů, podlah a dlažeb interiérových i exteriérových (asfaltová nádvoří apod.). Také další doplňky – mobiliář, svítidla apod. již namnoze nesouvisí ani s jednotlivými historickými etapami, ani s meziválečnou úpravou. Za příklad může sloužit Machoňova novostavba šatny, původně se střešním osvětlením, dnes zaslepeným; také původní mobiliář zde byl změněn a narušeno bylo i mramorové obložení proražením vchodu do východozápadní chodby. Bylo by zajímavé zjistit, zda by některé zajímavé technické detaily – potrubní pošta apod. – z doby Machoňovy přestavby nebylo možné prezentovat. Zatímco mnoho Pražanů kteří využívají služeb knihovny a studoven, tyto deprimující úpravy časem přestalo vnímat, a tím klesala míra a objem protestů proti stále se zhoršujícímu stavu této jedinečné kulturní památky, kterýkoliv mimopražský návštěvník, tuzemský či zahraniční, musí být z takového prostředí, v jakém působí tato jedna ze čtyř „národních“ institucí (Národní divadlo, Národní muzeum, Národní galerie, pokud sem administrativně nezahrneme ještě Národní technické muzeum) hluboce deprimován.

Klementinum vzniklo jako nejstarší a největší kolej jezuitů v českých zemích, kteří zde měli své ústředí. O významu tohoto řádu svědčí mimo jiné i fakt, že vlastnili na našem území více než padesát objektů, tedy zdaleka nejvíce ve srovnání s jinými církevními řády. Půdorys areálu se přizpůsobuje zakřivení ulic středověkého městiště, i když je známo, že jezuité preferovali novostavby před přestavbou starších budov. Pravé úhly, jako hlavní znak novověké architektury s pravidelným půdorysem oproti středověkým „rostlým“ půdorysům, však jezuité, respektive jejich architekti, dokázali vytvořit jak při plánování jednotlivých nádvoří (mimo severozápadní, dnes nazývané Révové), tak zejména ve dvou hlavních chodbách, které dělí areál ve směru východ–západ a sever–jih. Obě tyto chodby, které nemají v české ani středoevropské architektuře obdoby, spolu svírají pravý úhel, a vytvářejí tak obraz latinského kříže – tento symbol se stal základním prvkem celého klementinského půdorysu. Jeho postupná neutralizace řadou vestaveb a příček znamená nejvážnější narušení původního architektonického záměru vůbec; o tom, že šlo o intencionální, koncepční řešení přitom nelze mít sebemenších pochyb – v žádném případě tento výjimečný útvar nevznikl jako prosté vyřešení komunikačních otázek, které provoz tak velkého areálu vyžadoval. Jiný zásah moderní doby – vestavba tzv. Všeobecné studovny (dnes hala služeb) a šatny od Ladislava Machoně do prostoru jihovýchodního nádvoří – lze naproti tomu částečně ospravedlnit, protože výstavba navazovala na danou situaci, na existenci oplocené klášterní zahrady v těchto místech. Machoňova úprava ovšem zakryla původní reprezentační přístup k hlavnímu schodišti a nahradila jej velmi sporným, utilitaristickým řešením, které je v příkrém rozporu s požadavkem přirozeného působení jednotlivých stylových etap, z kterých je dnes areál složen. V roce 1958 Ladislav Machoň psal o potřebě generálního plánu pro areál; je velká škoda, že takový plán nebyl vypracován již v meziválečném období, v době radikálních úprav Klementina, které se prováděly ve spolupráci s tehdejšími prominentními historiky umění a památkáři Zdeňkem Wirthem.

Tyto úpravy totiž setřely velmi důležitý rys Klementina, logiku jeho vnitřní struktury, ke které patřilo i vyjádření funkce jednotlivých prostor. Funkčně tak zcela zanikl např. kuchyňský trakt s náročnými řešeními spižírnami v suterénu, vlastní kuchyní a tzv. kredenční místností, které neodlučitelně patřily k unikátnímu refektáři a jeho předsíni – celku, který nemá prakticky v evropské architektuře obdoby. Také přirozená hierarchie prostor – více světský charakter přízemí, více „duchovní“ charakter prvního patra a opět „obyčejnější“, obytný charakter druhého patra – je dnes v objektu zcela nečitelná. Nuance mezi obydlími laických bratrů, profesorů a představených (rektor, vicerektor, prokurátoři, prefekti a další), vyjádřená původně zejména prostředky náročnosti výtvarné výzdoby, popř. specifikace dalších konkrétních účelů (např. lékárny a obydlí lékárníka v přízemí křídla mezi prvním a Révovým nádvořím) také bohužel již zanikly a jejich evokace v rámci prohlídky bude obtížná, ale nezbytná, pokud máme hovořit o „ideové“ rehabilitaci areálu. Základní atribut, který v případě monastické architektury jiných řádů tvoří ostrá diference mezi konventem (obydlí bratří) a prelaturou (obydlí představeného), se v případě Klementina zcela vytratil a tuto ztrátu „genia loci“ musíme připsat na úkor nedostatečné analýzy památkových hodnot všech, kteří měli něco společného s přestavbou Klementina v období první republiky.

Prohlídkový okruh

Základní otázkou budoucího zpřístupnění Klementina je, v které části zvolit začátek prohlídky. Historická fortna kláštera se nacházela vlevo od průjezdu z Křižovnického náměstí; tento vstup ovšem neumožňuje vytvořit nutné zázemí (pokladna, šatna, WC), které návštěvní provoz vyžaduje. Přitom u časově termínovaných prohlídek s průvodcem je funkce čekárny naprosto nezbytná. Další funkcí, která se dnes ve světě běžně praktikuje, je určitá upoutávka, ať už na budoucí trasu prohlídky, nebo naopak informace o zajímavých prostorech, které do prohlídky nemohou být např. z provozních důvodů zahrnuty. Pokud mezi tyto funkce zahrneme i občerstvení, pak se objemová představa takové „salle d'accueil“ ještě zvětšuje. Z prostor, které jsou v Klementinu dnes k „dispozici“, vychází v tomto porovnání nejlépe Machoňova hala služeb, do r. 1963 tzv. hlavní čítárna.

Předsíň refektáře a letní refektář

Z očividných důvodů situovali jezuité prostor jídelny, který ovšem v jejich objektech plnil vícenásobnou funkci shromažďovací, co nejlíže ke středu dispozice (srovnej např. kolej na Nové Městě v Praze, kolej v Hradci Králové a další). Nepochybným záměrem architekta (patrně Carlo Lurago) bylo gradovat výtvarný účinek obrovského refektáře nástupem přes předsíň s vodními nádržemi na mytí rukou, vytvořenými nejvýznamnějším sochařem pražského raného baroku J. J. Bendlem po r. 1670 a později upravenými. Také krb, portály a nástropní štuk mají ovšem vynikající výtvarnou úroveň. V grandiózní jídelně (je zajímavé, že jezuité sami nazývali tento prostor *triclinium* a předsíň *atrium*, aby tak doložili legitimnost obrovské architektonické tradice tohoto typu, sahajícího až do antiky) je mimo štukový strop s alegorickými silně plastickými figurami hlavním výtvarným motivem obrovská malířská výzdoba na východní straně s námětem svatby v Káni galilejské, kde došlo k proměnění vody ve víno, dílo K. Tausche kolem r. 1710, a na západní straně námět Kristovy návštěvy v domě Lazarově, tedy typická biblická parabola o pohostinnosti.

Ve třech dalších prostorách směrem na sever od refektáře byly tři místnosti kuchyní. Nejprve se vstupovalo do kredenční místnosti (*credentaria*, v jiných jezuitských objektech *credentiana*) na uložení jídelního a picího nádobí. Největší místnost zaujímala vlastní kuchyň s dvěma velkými ohništi s odvodem kouře. Poslední místnost v tomto traktu měla zřejmě funkci skladištní a administrativní. V době Machoňovy úpravy zde byly katalogy a část střední místnosti byla řešena jako patrová.

Chodba při Platnéřské ulici

Trasa prohlídky by dále měla být vedena chodbou při Platnéřské ulici, kde hlavní náplní této části objektu byla kaple sv. Eligia, která však po přepatrování kolem roku 1800 ztratila v přízemní části svoji výtvarnou výzdobu. Je otázka, zda by hloubkový sondážní průzkum nepřinesl nová zjištění, umožňující posoudit záměr budoucí úpravy a využití. Dalšími prostorami směrem na západ bylo schodiště, dnes zcela zmodernizované, a v nároží typické barokní klášterní záchody s odpadní šachtou procházející celou výškou budovy (srovnej např. rekonstruované záchody tzv. nemocničního křídla kláštera v Plasech). Jejich náznaková obnova by byla možná a žádoucí.

Chodba s freskami ze života sv. Ignáce z Loyoly

Při Křižovnické ulici probíhá v přízemí celou délkou západního křídla chodba s valenou klenbou; ve štukových rámech s velmi kvalitním boltcovým ornamentem se zachovaly původní malby ze sedmdesátých let 17. století s výjevy ze života zakladatele jezuitského řádu sv. Ignáce z Loyoly od německého jezuitského laického bratra Hermana Schmidta. Impozantní rozměry této chodby – cca 85 m – dávají tušit, jakým omračujícím emocionálním zážitkem musela původně být jiná hlavní chodba, procházející celou hloubkou areálu od východu na západ (než došlo k jejímu vícenásobnému předělení a optickému znehodnocení).

Západní schodiště

Do horních pater vede náročně řešené dvouramenné schodiště s původními pískovcovými stupni a s unikátní výzdobou podest – mezi přízemím a patrem figurují v nikách kamenné plastiky archanděla Michaela (patrona Bavorska, s jehož ingolstadtskou a mnichovskou kolejí měli pražští jezuité těsné styky) a archanděla Rafaela (v širším smyslu ochránce mladé generace) a mezi prvním a druhým patrem sochy italského jezuita sv. Aloise z Gonzagy (1568–1591) a polského jezuita sv. Stanislava Kostky (1550–1568). Životy těchto studentů musely na tehdejší mládež působit obzvláště paradigmatickým způsobem. Všechny plastiky pocházejí z doby kolem roku 1720, jsou z dílny F. M. Brokofa a patří k předním reprezentantům českého vrcholně barokního sochařství.

Chodba s freskami ze života sv. Františka Xaverského

Na stejném místě jako v přízemí má chodba v patře tentokrát výjevy ze života druhého nejvýznamnějšího světce řádu – sv. Františka Xaverského, doplněné o vysvětlující latinské nápisy. Při pohledu na klenbu konstatujeme překvapivý fakt, že z plochy klenby byly pro malby využity pouze zaoblené medailony v dolní části klenby, zatímco její vrchol byl ponechán prázdný a byl obohacen pouze o malé terčíky – rozety. Tato zdánlivá nelogičnost je vysvětlitelná faktem, že fresky byly určeny ke „čtení“, ke studiu, a proto bylo zvoleno takové umístění obrazových výjevů, které bylo optimální pro diváka. V obou chodbách je život světců prezentován třiceti čtyřmi „sekvencemi“, které lze s určitou nadsázkou částečně srovnat s moderním filmovým záznamem. Jezuité tak velmi přesvědčivým způsobem ukázali, jak u uměleckého díla akcentovat především jeho edukativní složku, což odpovídalo požadavkům tridentského koncilu „docere et movere“, oslovit člověka intelektuálně i emočně.

Téměř o sto let později (1759) doplnily malované životopisy z obou chodeb další početné cykly. Nejnovější archivní výzkum v Praze a v Římě (P. Nevimová) doložil například na chodbě vedoucí ke knihovnickému sálu cyklus obrazů Ignáce Raaba, jednoho z nejvýznamnějších jezuitských malířů vůbec, s náměty ze Skutků apoštolů. V r. 1763 pak vzniklo celkem čtyřicet osm pláten ilustrujících životy obou patronů studentů (sv. Alois a sv. Stanislav). Dalším cyklem, který byl kdysi rozvěšen v klementinských ambitech, bylo deset obrazů ze života sv. Klimenta. Celkový počet obrazů, které měly vést studenty k „imitatio bonorum“, napodobování dobrých vlastností těchto světců, dosahoval úctyhodného čísla sto čtyřicet. Dojem, kterým tehdy působily klementinské chodby, byl tedy zcela diametrálně odlišný od pauperitního stavu, v jakém se nacházejí dnes.

Chodba při Platnéřské ulici (1. patro)

Historicky logickým pokračováním „xaveriovské“ chodby by byla prohlídka vysoce hodnotné prostory v horní části bývalé kaple sv. Eligia, kde také po jistou dobu byla prezentována pražská mozartiana.

Tzv. nový matematický sál

Prostory nad traktem kuchyní byly do nynější architektonické podoby s bohatě zdobenou klenbou upraveny asi kolem r. 1730 F. M. Kaňkou; bohatá štuková výzdoba a alegorické malby na klenbě jsou rokokové, stejně jako stoly, na kterých byly prezentovány pozoruhodné skříňové hodiny z poloviny 18. století. Zajímavým uměleckým prvkem jsou parkety ze zrušeného pražského kláštera na Zderaze.

Tzv. starý matematický sál

Tento sál nad průjezdem, před dnešním vstupem do knihovny, upravený ve dvacátých letech 18. století, nese na stropě opět vynikající štukovou výzdobu (alegorie čtyř kardinálních ctností) a velkou ústřední fresku s námětem Tradidit Deus mundum disputationi s portréty významných astronomů).

Hlavní chodba a knihovnický sál

Přechod do závěrečné části trasy by měl pokračovat uvolněnou východozápadní chodbou, s kvalitní ornamentální malbou na klenbě, vedoucí až před knihovnický sál, který jako jediný dnes může veřejnost navštívit v rámci prohlídky tzv. astronomické věže. Patrový sál, který je autenticky dochovaný v podobě z první poloviny 18. století a patří

k nejvýznamnějším dobovým interiérům svého typu ve střední Evropě, by měl tvořit ideové vyvrcholení celé prohlídky. Sál ovšem tvoří uměleckou jednotu s prostorem pod ním – kaplí Mariánské kongregace, dnes nazývanou Zrcadlovou kaplí. K rozhodnutí o jejím využití pro výstavy došlo v meziválečném období a ve své době to bylo možné hodnotit jako pozitivní. V dnešní době, pokud dojde k celkovému prostorovému uvolnění Klementina, by pro pořádání tematických výstav byla k dispozici řada jiných adekvátních prostor, zatímco kaple by pokud možno měla být rehabilitována podle skutečně rigorózních hledisek památkové péče, analogicky k pietě, s jakou je zachován knihovní sál nad ní. Využití pro účely prohlídky lze klást minimálně na stejnou úroveň jako využití pro pořádání koncertů. Součástí koncepce zpřístupnění kaple by mělo být i přehodnocení možnosti znovu využívat původního vstupu.

PhDr. Ivan Muchka, odborný konzultant, historik umění, Historický ústav AV ČR